

Тематична рубрика: Загальна педагогіка та історія педагогіки

УДК 37.091.4 Сухомлинський (477)(045)

Виміри духовності особистості за В.О. Сухомлинським.

Measurements of personality spirituality by V.O. Sukhomlynskyi.

Шахрай О.М.,

Викладач фортепіано, концертмейстер

Луцького педагогічного коледжу;

Поліщук О.В.,

Викладач фортепіано, концертмейстер

Луцького педагогічного коледжу.

У статті на основі аналізу наукових джерел та спадщини В.О. Сухомлинського висвітлюється нетрадиційний підхід вченого до розуміння суті духовності особистості школяра, її вимірів. Акцентується увага на тому, що головним виміром духовності є сама особистість з її свідомістю, думками, вчинками та багатим духовним світом. Наголошується на зв'язку морально – етичного та емоційно – естетичного розвитку особистості. Значне місце займає у статті характеристика чинників впливу на духовність школяра, а саме: природи, літератури, мови, музики, сім'ї. Акцентовано увагу на виважених позиціях В.О.Сухомлинського щодо формування у школярів моральних звичок адекватної поведінки в колективі й наодинці зі своєю совістю. Підкреслено, що педагог особливо увагу звертав на потребу проникнення у внутрішній світ особистості, який, на переконання вченого є важливим пріоритетом у визначенні рівня духовності.

У статті робиться наголос на те, що визначені міркування В.О.Сухомлинського особливо значущі у час звернення до гуманістичної парадигми, в умовах пріоритету особистісно орієнтованого підходу до виховання молоді. Характерно, що учений висловлював такі смислові міркування в умовах панування комуністичної ідеології.

В теперішній час більше, ніж будь – коли ми зобов'язані думати про душу людини, що ми в неї вкладаємо. З огляду на це ідеї проникнення

учителя в духовний світ вихованця, ідеї формування гуманістичної спрямованості, висловлені й обґрунтовані В.О.Сухомлинським мають надзвичайну цінність.

Особливу увагу автори звертають на акцентуванні В.Сухомлинським таких вимірів, як: людяність, любов до дитини. У статті зроблено виважені висновки стосовно актуальності положень вченого – гуманіста у розвитку духовності особистості, можливості їх трансформації в сучасну освітню практику. Окреслено також перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, духовність, особистість, музика, мова, природа, сім'я, громадянські цінності.

The article, based on the analysis of scientific sources and the heritage of V.O. Sukhomlynskyi, deals with the unconventional approach of the scientist to understanding the essence of the spirituality of the student's personality, its dimensions. Emphasis is placed on the fact that the main dimension of spirituality is the personality itself with its consciousness, thoughts, actions and rich spiritual world. The stress is put on the connection between the moral - ethical and emotional - aesthetic development of the individual. The characteristic of the factors influencing the spirituality of the student, namely: nature, literature, languages, music, family, - has the significant place in the article. The attention is focused on the well-grounded positions of V.O. Sukhomlynskyi as to regarding the formation of the students' moral habits of adequate behavior in the team and alone with their conscience. It is emphasized that the teacher paid special attention to the need to penetrate into the inner world of the personality, which, according to the scientist, is an important priority in determining the level of spirituality.

The article emphasizes that certain considerations of V.O. Sukhomlynskyi are especially significant while addressing to the humanistic paradigm, in the context of the priority of a personally-oriented approach to youth education. It is

noteworthy that the scientist expressed such semantic reasoning under the prevailing conditions of communist ideology.

Now more than ever, we are obliged to think about the person's soul and what we invest in it. In view of this, the ideas of the teacher's penetration into the spiritual world of the pupil, the ideas of forming a humanistic orientation, voiced and substantiated by V.O. Sukhomlynskyi, have extraordinary value.

The authors pay special attention to V. Sukhomlynskyi's emphasis on such dimensions as: humanity, love for the child. The article makes reasonable conclusions regarding the relevance of the provisions of the scientist - humanist in the development of personality spirituality, the possibility of their transformation into modern educational practice. Prospects for further research are also outlined.

Key words: V.O. Sukhomlynskyi, spirituality, personality, music, language, nature, family, civic values.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Державна національна доктрина визначила головну мету національного виховання на сучасному етапі – це передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності й на цій основі формування особистісних рис громадянина України: національної свідомості, розвинутої духовності, моральної художньо-естетичної культури, розвиток індивідуальних здібностей, таланту.

У контексті особистісно орієнтованої парадигми педагогічної освіти проблема духовності особистості набуває все більшої актуальності. Це пов'язано також з гуманістичним підходом в освіті й вихованні.

Безумовно, основи духовності закладаються в дитини змалку. Народна педагогіка проголошувала: « Дивись, не забудь – людиною будь». Відома здавна й така мудра сентенція: « Нічого не прийде до голови, розуму людини, якщо воно не пройшло через її душу».

Філософ, педагог Г.Сковорода мріяв про вільну духовну людину, в якій гармонійно поєднано матеріальне й духовне, яка живе в гармонії з природою, власною совістю і Богом.

У цій площині виникає об'єктивна потреба осмислення й використання нагромадженого в історико-педагогічній думці, практиці досвіду морально-етичного, духовного виховання учнівської молоді.

В означеному аспекті неоціненною є скарбниця досвіду В.О.Сухомлинського, обґрунтованого теоретично й реалізованого у практиці, зокрема в Павлівській середній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У класичній зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці поряд з ідеєю фізичного, розумового, естетичного звучала потреба й морального виховання (Я.Коменський, Ж-Ж Руссо, Й.Песталоцці, Я.Корчак, Г.Сковорода, К.Ушинський, А. Макаренко, В.Сухомлинський).

Гармонія між духовним та фізичним світом людини – ця ідея домінує в педагогічному розмаїтті концептів педагога-гуманіста В.Сухомлинського.

Аналіз творчої спадщини вченого дозволяє стверджувати, що педагогічною аксіомою його теорії і практики будо виховання духовно багатой молодой людини.

Узагальнення відомих наукових підходів сучасних учених до заявленої проблеми засвідчує, що питання духовності розглядається в аспекті морально-етичного виховання філософами, психологами, педагогами (Р.Арцішевський, М.Арцішевська, І.Бех, О.Киричук, О.Богущ, О.Кисельова, О.Кононко, О.Трифоновна, К.Десятник, С. Мельничук, В.Плахтій, М.Стельмахович, А.Свиридова).

Науковці розглядають духовність у взаємозв'язку з поняттями «духовний розвиток», «духовна культура», «морально-етичне та морально-естетичне виховання». Чимало дослідників об'єднуються навколо такої думки: духовність – системо-утворююче ядро особистості (М.Боришевський, Н.Савінова, В.Постовій та інші.)

Зазначимо, що наявні дослідження означеного аспекту в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського (В.Вонсович, О.Гончарук, Н.Хічек, Н.Кічук, В.Кузь, Н.Максимчук, І.Мельник, О.Савченко, О.Сухомлинська, Т.Фрачук, та інші.).

Актуальність нашого дослідження підсилюється суперечностями між об'єктивною потребою суспільства у підвищенні рівня духовності підростаючого покоління та реальним його станом, між вітчизняним досвідом реалізації ідеї розвитку духовності та недостатнім ступенем його узагальнення з метою підвищення ефективності морально-естетичного виховання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні наукові розробки і дослідження педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського питання духовності особистості у його працях і практичній діяльності лишається актуальною. Потребує подальшого вивчення проблема взаємозв'язку в колективі, вплив взаємостосунків на формування духовності особистості, роль директора, вчителя, співпраці освітньої установи як чинників впливу на духовний світ підростаючого покоління.

Мета статті. – узагальнити та систематизувати позиції В.О.Сухомлинського щодо розуміння суті духовності особистості, виокремити ключові її виміри, можливі для трансформації в сучасну практику.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, буде абсолютно справедливим твердження, що вся творчість педагога-гуманіста, людинознавця й людинолюбця його невичерпна криниця суджень, положень і практики наскрізь пронизана духовністю.

Передусім зазначимо, що Василь Олександрович, як і сучасні дослідники, підходив до розуміння означеного поняття як різноаспектного, складного й багатовимірного. Зокрема, сучасний науковець М.Боришевський трактує означене поняття як «багатоманітну систему, складовими якої є

утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких віддзеркалюються її найактуальніші моральні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності.» [1, с.3]

Концептуальними у тлумаченні духовності В.Сухомлинським виділяємо нижчеподані виміри.

На глибоке переконання вченого, вся діяльність дитини в школі має бути одухотвореною: навчання, виховання, праця. Тому педагог багато уваги приділяв розвитку духовності у процесі навчання: «Розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психологію народу, його переконання, традиції, багаторічний досвід, інтелектуальну, моральну, естетичну культуру. Успіх розумового виховання в процесі навчання визначається такими факторами, як багатство всього духовного життя школи.» [3, с.91]. На думку Учителя, засвоєння наукових знань має бути так організоване, щоб навчальна інформація про навколишній світ гармонійно узгоджувалася з особистісним ставленням, процесом удосконалення моральної свідомості дітей.

Акцентуємо, що виміри духовності за В.Сухомлинським ґрунтуються на глибокому розумінні педагогом «людської особистості як найскладнішого сплаву фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ані вчити, ані виховувати»[2, с.138]. Передусім Василь Олександрович стверджував, що педагогу треба знати дитину. Це він вважав найголовнішим у вчительській праці, водночас глибоко усвідомлюючи багатючий духовний світ особистості. Не випадково серед особистостей педагогічної професії учений пріоритетним виокремлює «люднознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [4, с.439]. Тобто, духовність педагог розумів як динамічне, складне утворення.

Гуманізм, людяність, духовна стійкість з дитиною – такі вимоги ставив Василь Олександрович до вчителя-люднознавця. Своєрідність підходу вченого до розуміння феномену «духовність» відзначаємо у акценті

на глибинній сутності його, що розкривається в акумуляції суті головної мети життя людини. На його думку, «сфера духовного життя – це розвиток, формування і задоволення її моральних, інтелектуальних та естетичних запитів і інтересів у процесі активної діяльності. Духовність – осмислення особистістю гуманістичного сенсу цілей власного життя, людської життєдіяльності загалом» [3, с.244].

Домінантами виміру духовності вчений вважав моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси, людяності, громадянськості. При цьому педагог підкреслював доцільність педагогічно організованої, коректно скерованої активної діяльності особистості на утвердження означених параметрів. Окрім того, учитель акцентував на формуванні у дітей емоційної чуйності, співпереживання, уміння «відчувати душу іншої людини». Сухомлинський щиро звертається до дітей: «Не завдавай своїми вчинками, своєю поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Умій підтримати, допомогти, підбадьорити людину, в якій горе... Не будь байдужим» [5, с.235].

Суттєвим виміром духовності особистості у педагога-гуманіста виділяються громадянські почуття, – «найвищі й найблагородніші порухи душі», громадянський обов'язок, громадянську гідність, громадянську свідомість [6, с.520]. Громадянські почуття Учитель вважав головним джерелом моральної чистоти. Учений-гуманіст був переконаний, що «людині, в якій глибоко розвинене почуття громадянської гідності, власне особливе бачення світу; все, що відбувається навколо неї, вона розглядає через призму громадянської значимості; те, що здавалося б, не стосується її особисто, входить в її душу як особисте».[6, с.520-521]

Чинниками впливу на духовний світ школяра вчений правомірно вважав сім'ю, школу, шкільний колектив, учителя, рідну мову, історію краю, народні звичаї, традиції, природу, працю, мистецтво. Так, під час подорожей в ліс, поле, на берег річки у Павлівській школі розвивалася в учнів емоційно-чуттєва база цінностей, утверджувалися цінність пізнання, творчості. Власне

тут пізнання краси природи додавалася краса власної творчої праці: школярі вирощували квіти, садили дерева, доглядали за ними, працювали в пташиній лікарні, складали вірші, казки, оповідання. Учений був глибоко переконаний, що природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає духовно в причинно-наслідкові зв'язки» [8, с.65].

Цікавою й оригінальною є думка В.Сухомлинського стосовно «лікування думки дитини красою». Педагог був переконаний, що краса природи, музика квітучого саду, весняних лугов, осіннього дощу, краса сонця, вечірнього неба, краса тварин пробуджують у дітей прагнення глибше пізнати світ почуттів. Музикою педагог прагнув пробудити у школярів ніжність, ласкавість, сердечність, задушевність. Василь Олександрович з глибоким усвідомленням підкреслював силу музики, її філософський підтекст. На глибоке переконання вченого, музика тісно пов'язана з ліричною поезією « і є немовби наступною сходинкою в духовному розвитку людини [7, с.553]. У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини» [7, с.553]. Відомо, що морально-етичне виховання – це, передусім формування переконань. Ми абсолютно згодні із ученим в тому, що музика – не просто навчальний предмет, засіб виховання, – а джерело емоційного й естетичного забарвлення всього духовного життя людини. Суттєво уточнює й доповнює вище сказане таке міркування В.Сухомлинського «Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної естетичної, моральної культури» [7, с.553]. Зимовими вечорами у кімнаті казки, в Куточку мрії, вихованці Павлиської школи слухали музичні твори: українські й російські, вірменські народні пісні, класичну музику і благоговіли перед красою і силою музичних творів. Учений вбачав складне завдання виховання в тому, щоб цінності мистецтва стали духовною потребою підлітків. Педагог намагався заповнити вільний час школярів «найщасливішим, найжиттєрадіснішим трудом душі – осягнення прекрасного» [6, с.544].

Василь Олександрович стверджував, що входження мистецтва в духовний світ підлітка починається з пізнання краси слова. Тому так плідно у Павлівській школі практикували подорожі з дітьми до джерел рідного слова, які були сповнені глибокого смислу. Такі подорожі, на думку вченого, є великим потенціалом, у повноцінному естетичному й моральному вихованні школярів. Акцентуємо: В.О.Сухомлинський глибоко усвідомлював, що «слово – могутній засіб відточування, виховання витончених почуттів». Наша позиція повністю співпадає з думкою вченого, що «уже в роки дитинства найважливіше виховне завдання полягає в тому, щоб слово з його багатогранною, радісною, облагороджуючою красою стало невичерпним джерелом і засобом пізнання прекрасного, внутрішнім духовним багатством і водночас засобом вираження цього багатства» [6, с.547]. Справедливим є міркування вченого про те, що виховання красою слова є джерелом непримиренності й нетерпимості до зла. Педагог намагався, щоб «мистецтво читання й слухання музики слова стало духовною потребою особистості» [6, с.547].

Водночас цікавим є судження Василя Олександровича щодо взаємозв'язку чинників впливу на розвиток духовності школяра. Педагог свідомо стверджував, що рідна мова передає всі нюанси буття народу, його ідеали, єдність з природою, дух Батьківщини. Учений акцентує: «мовна культура забезпечує успіх у тій найтоншій сфері виховання, яку ми називаємо моделюванням, перетворенням, переведенням зовнішньої діяльності на мову внутрішнього світу дитини. Внаслідок цього перетворення створює внутрішнє «Я» особистості – складний світ поглядів, переконань, звичок, моральних оцінок, які склалися в індивідуальній свідомості» [3, с.96].

Доречним є міркування педагога щодо виховного впливу сім'ї, де шліфуються найтонші грані людини – громадянина. Найскладнішою і водночас найлагіднішою роботою в сім'ї учений вважав творення людини. Власне проповідування ним, зреалізована педагогіка серця, педагогіка добра

у добу панування комуністичної ідеології була досить оригінальною, інноваційною та доволі сміливою. У формуванні духовності особистості вона не втрачає оригінальності і в нинішню добу. Своєрідно й нетрадиційно педагог розумів силу матеріальної бази школи, підкреслюючи, що різноманітність, краса матеріальної бази школи, її загальний вигляд, оформлення приміщень, інтер'єр є суттєвим засобом впливу на духовний світ школярів.

Отже, можемо узагальнити, що виміри духовності особистості у педагогічній теорії й практиці В.О.Сухомлинського – це комплекс позитивних якостей особистості. Передусім, таких як: добродієність, людяність, громадянськість, любов до людей, до свого народу, повага його цінностей, моральна краса. І виховується вона системою чинників: впливом сім'ї, праці, музики, рідного слова, традицій, а головне – любов'ю.

Наші міркування підтверджуються судженням дослідниці Т.Фасолько, що «вся система виховання В.О.Сухомлинського спрямована на формування людини, її моральної суті, духовності.»[9 с. 244]. У цьому ми переконуємось на прикладі організації всього навчально – виховного процесу в Павлиші.

Тут змалку вчили школярів пізнавати себе і своє оточення, міркувати, дивуватися, фантазувати, мріяти; навчали оцінювати чужі та власні вчинки, дії, адекватно поводитися в колективі й наодинці зі своєю совістю, шанувати батька, матір, любити Батьківщину, попереджувати грубість, безсердечність, моральне безкультур'я. Для цього використовували різні засоби: музика, література, природа, праця.

Особливої ваги надавалося вихованню моральних звичок. В.О.Сухомлинський стверджував, що формування моральних звичок – це той шлях проникнення вихователя в духовний світ вихованця, без якого неможливе розуміння людини і вплив на неї найтоншими засобами – словом, красою [6, с. 452].

Постійно вихованці вчилися творити радість власною працею для інших, наслідувати моральну красу, а найголовніше – пробуджувати й

культивувати почуття людини, захоплюватись нею, дивуватися її красою, мужністю, героїзмом, співпережувати і страждати разом з людиною, бачити себе очима інших людей.

Висновки. На основі аналізу науково – педагогічної літератури, праць В.О.Сухомлинського «Духовний світ школяра», «Народження громадянина», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Павлиська середня школа» узагальнюємо, що складною системою взаємодії школи, вчителів, батьків, різноманітними чинниками впливу (сім'я, рідна мова, праця, мистецтво, музика, література, природа) учений зреалізував теоретичні положення формування духовності особистості.

Домінантною одиницею виміру духовності є складна гама ціннісних орієнтирів пов'язаних з моральністю. Це, передусім, такі: гідність людини, повага до інших людей, доброта, відповідальність, громадянська зрілість, обов'язок, непримиренність до зла, байдужості, черствості.

На глибокі переконання вченого, внутрішній моральний світ особистості, що регулює її вчинки, дії, визначає її ставлення до людей, до оточуючого світу, до природи є пріоритетом у визначенні рівня духовності.

Акцентуємо, що орієнтація вченого на розвиток духовності особистості школяра, на духовну довершеність людини на гуманістичних засадах в умовах панування комуністичної ідеології була не тільки нетрадиційною, новаторською, а й своєрідним викликом, що суперечило тодішній системі освіти й виховання.

Переосмислення творчого доробку видатного педагога - гуманіста в умовах пріоритету особистісно орієнтованої парадигми освіти засвідчує доцільність трансформації ідей та практики вченого.

Вважаємо, що створення ученим системи творення людини на засадах гуманізму, за законами краси, справедливості, непримиренності до зла, байдужості, жорстокості є не просто його величезною заслугою, а й орієнтиром для сучасних і майбутніх вихователів, вихованців.

Ми переконані, що теоретичні міркування, методичні поради педагога - гуманіста стануть добрим багажем у портфоліо й досвіді сучасних вчителів, вихователів, батьків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні взаємодії різноманітних чинників впливу на формування духовності, емоційно - естетичне виховання підростаючого покоління, обґрунтованих В.О.Сухомлинським.

Бібліографічний список:

1. Булишевський М.Й. Духовність як ознака довершеності особи. Педагогічна газета. 2006. № (січень). С. 3.
2. Калуська Л.В. Видатні українські педагоги: інформаційний довідник. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 223с.
3. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.1. С.209 – 402.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.2. С. 419 – 654.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.2. С. 149 – 416.
6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.3. С. 283 – 582.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.3 С. 7 – 283.
8. Сухомлинська О.В. Свіжий вітер казки . Початкова школа, 1990. №9. С. 65 – 66.
9. Фасолько Т.С. Проблема виховання відповідальності у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського: збірник матеріалів міжвузівської науково – практичної конференції (30 вересня – 1 жовтня 2008 року) м. Кам'янець – Подільський. 2008. С. 239 – 244.